

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้จะกล่าวถึงแนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย และที่เป็นพื้นฐานในการศึกษาและวิเคราะห์รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและแนวโน้มการขยายตัวของเมืองในอำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี ซึ่ง ได้แก่ ความหมายของการตั้งถิ่นฐาน ระบบการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ รูปแบบการกระจายของการตั้งถิ่นฐาน ความหมายของเมือง แนวความคิดเกี่ยวกับการก่อรูปชุมชนเมือง วิวัฒนาการชุมชนเมือง รูปแบบการขยายตัวของเมือง การใช้ประโยชน์ที่ดิน ประเภทการใช้ที่ดิน ภายในเมือง งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของเมือง และสภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

ความหมายของการตั้งถิ่นฐาน

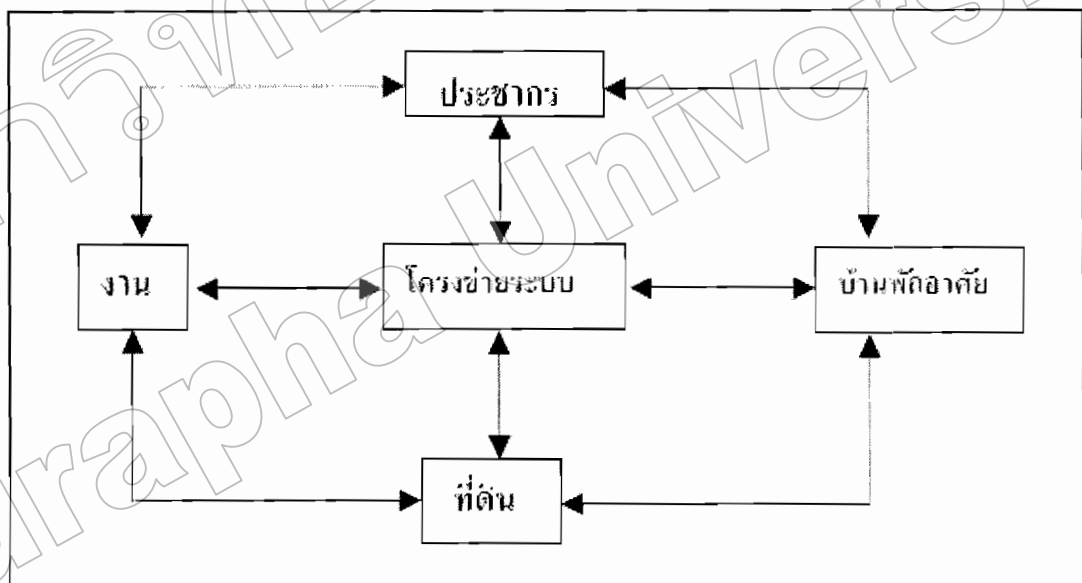
การตั้งถิ่นฐาน (Settlement) หมายถึง การบุกเบิกและเข้าอยู่อาศัยครอบครองพื้นที่ส่วนหนึ่งส่วนใดของโลกที่ไม่มีผู้ใดอาศัยมาก่อน รูปแบบและขนาดของแหล่งตั้งถิ่นฐานมีความซับซ้อนแตกต่างกันไป ตั้งแต่การตั้งถิ่นฐานอยู่อย่างโดดเดี่ยวครอบครัวเดียวไปจนถึงรวมกันอยู่เป็นหมู่บ้านใหญ่ๆ เป็นเมือง หรือนครและมหานคร เป็นต้น หน่วยของการตั้งถิ่นฐานจึงเป็นการแสดงออกซึ่งการจัดการพื้นที่ของมนุษย์ในรูปของอาคารบ้านเรือน ถนนหนทางและการใช้ที่ดิน ตลอดจนถึงผลกระทบที่มีต่อสภาพแวดล้อม (ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2536) และสวาท เสนาณรงค์ (2522) ได้ให้ความหมายของการตั้งถิ่นฐานว่า หมายถึง การที่ประชาชนในประเทศที่เข้าไปครอบครองดินแดนห่างไกล ได้พาพรรคพวกของตนเข้าไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในอาณานิคม ด้วยการเริ่มจากการเป็นหมู่บ้านเล็กๆ ไม่กี่หลังคาเรือน มาจนมีจำนวนประชากรและบ้านมากขึ้นค่อยกลายเป็นหมู่บ้านใหญ่ขึ้น จนกลายเป็นเมือง และเป็นเมืองใหญ่ หรือนคร ตามลำดับ นอกจากนี้ทุกชุมชน ตั้งแต่หมู่บ้านในชนบทไปจนถึงมหานครที่มีประชากรหลายล้านคนนั้น การตั้งถิ่นฐาน ยังหมายรวมถึงประชากรและระบบการดำรงชีพของประชากรเหล่านั้น ซึ่ง ได้แก่ ที่อยู่อาศัย น้ำสะอาด การสื่อสารคมนาคม พลังงาน การอนามัย การศึกษา และการบริการด้านวัฒนธรรม เช่น สวนสาธารณะ ห้องสมุด โรงละคร และสนามกีฬา (สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, 2524)

จากการศึกษาความหมายของการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น สรุปได้ว่าการตั้งถิ่นฐาน เป็นการสร้างที่อยู่อาศัยของมนุษย์ โดยอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม และการที่มนุษย์เข้ามาเลือกสรร

สร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยบริเวณใดบริเวณหนึ่ง ที่มีความเหมาะสมที่จะตอบสนองความต้องการใช้ประโยชน์ด้านต่าง ๆ เพื่อการดำรงชีวิตในพื้นที่นั้น ๆ

ระบบการตั้งถิ่นฐานมนุษย์

ระบบการตั้งถิ่นฐานมนุษย์ มีองค์ประกอบหลัก 5 ประการ ได้แก่ ประชากร ที่อยู่อาศัย งาน โครงข่ายระบบสาธารณูปโภค และที่ดิน แต่ละองค์ประกอบจะมีการทำงานร่วมกัน ซึ่งจะทำให้ระบบการตั้งถิ่นฐานมีลักษณะที่เป็นพลวัต ดังภาพที่ 3 เมื่อองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งมีการเปลี่ยนแปลงในเชิงปริมาณ จะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงปริมาณขององค์ประกอบอื่นๆ ในระบบการตั้งถิ่นฐานนั้นด้วย การเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาขององค์ประกอบหลักในระบบการตั้งถิ่นฐานนี้จะคงความสมดุลของระบบหากการเปลี่ยนแปลงเป็นไปอย่างเหมาะสม

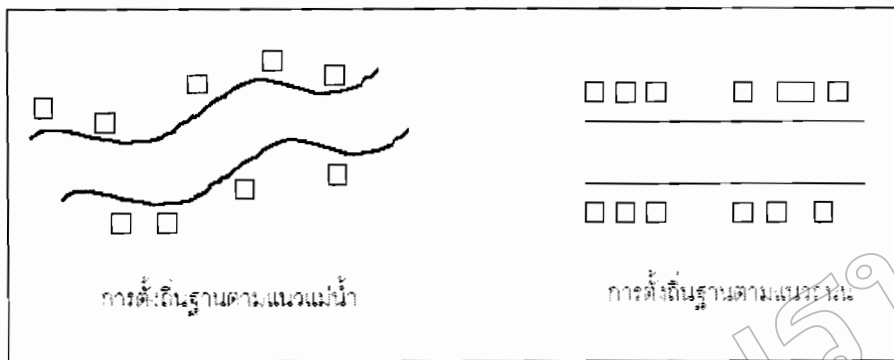

ภาพที่ 3 ระบบความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบหลักภายในหน่วยการตั้งถิ่นฐานระดับเมือง
ที่มา: อรสา สุกสว่าง, 2544

รูปแบบการกระจายของการตั้งถิ่นฐาน

การตั้งถิ่นฐานมนุษย์มีรูปแบบการกระจายของการตั้งถิ่นฐาน 4 รูปแบบ (ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2528) ดังนี้

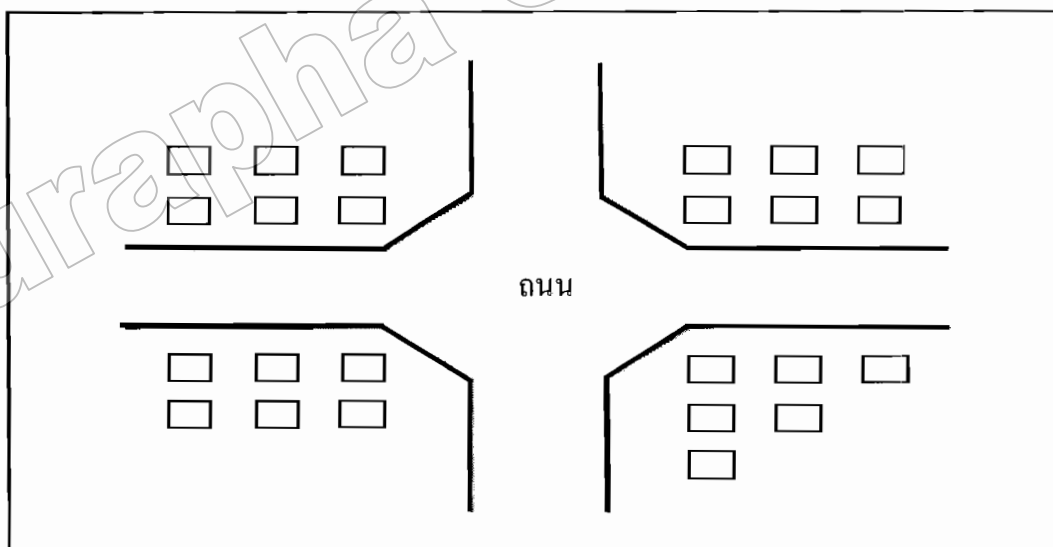
1. การตั้งถิ่นฐานแบบยาว (Linear Settlement) การตั้งถิ่นฐานในลักษณะนี้มักพบอยู่ตามบริเวณสองฝั่งของแม่น้ำ ลำคลอง ตามแนวถนนและเส้นทางรถไฟ ดังภาพที่ 4

ภาพที่ 4 การตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาว

ที่มา: ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2528

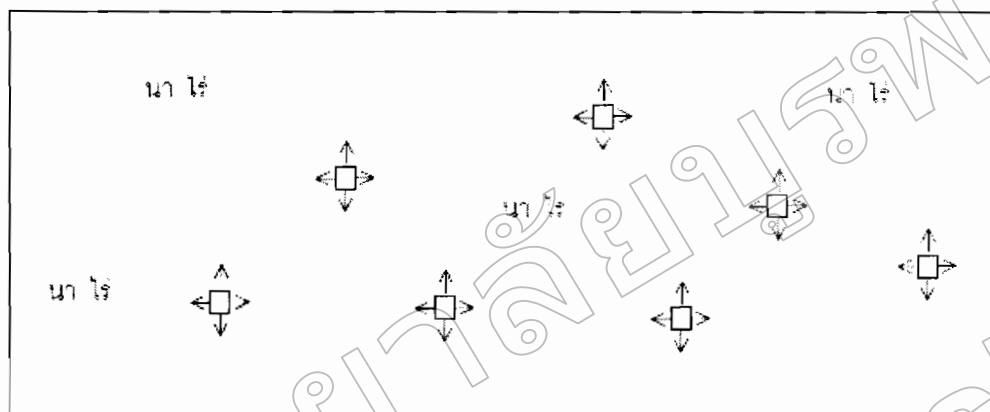
2. การตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัว (Cluster Settlement) การตั้งถิ่นฐานในลักษณะนี้พบได้ตามบริเวณที่เป็นจุดตัดของถนน แม่น้ำ ลำคลอง หรือตามบริเวณที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนในย่านนั้น เช่น วัด เป็นต้น นอกจากนั้นอาจเป็นบริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ เช่น แหล่งแร่ หรือแหล่งรังนกชาติ ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 การตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัว

ที่มา: ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2528

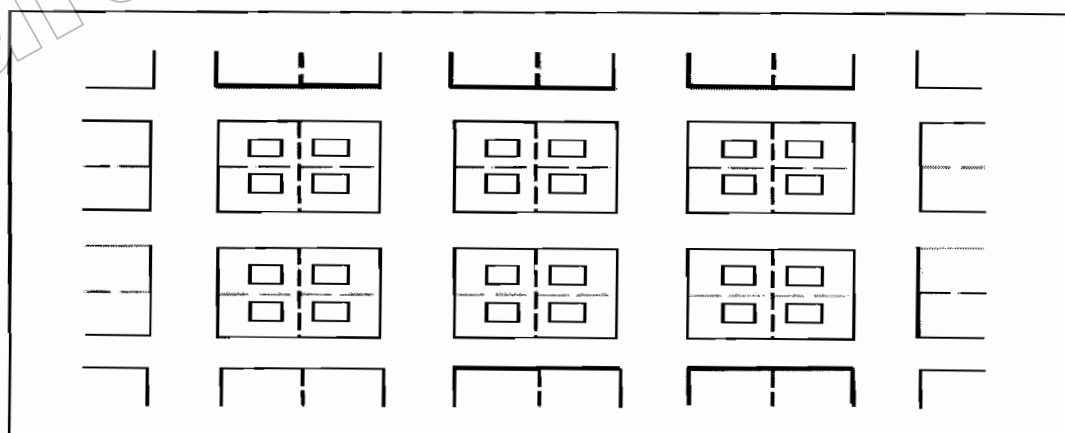
3. การตั้งถิ่นฐานแบบกระจาย (Scattered Settlement) การตั้งถิ่นฐานในลักษณะนี้บ้านเรือนจะตั้งอยู่ห่าง ๆ กัน โดยจะตั้งอยู่ในที่นาหรือสวนของตนเอง ส่วนสถานบริการ เช่น วัด โรงเรียน ร้านค้า จะอยู่ห่างจากบ้านเรือนออกไป ดังภาพที่ 6

ภาพที่ 6 การตั้งถิ่นฐานแบบกระจาย

ที่มา: ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2528

4. การตั้งถิ่นฐานแบบเป็นระเบียบ (Uniform Settlement) การตั้งถิ่นฐานในลักษณะนี้มีมักปรากฏในภูมิภาคที่มีการกระจายของทรัพยากรธรรมชาติหรือบริการด้านสาธารณูปโภคไม่แตกต่างกันมากนัก หรือเป็นพื้นที่ที่ได้จัดตั้งขึ้นโดยทางราชการ เช่น นิคมสร้างตนเอง หมู่บ้านจัดสรร เป็นต้น ดังภาพที่ 7

ภาพที่ 7 การตั้งถิ่นฐานแบบเป็นระเบียบ

ที่มา: ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2528

การตั้งถิ่นฐานแบบที่ 1 แบบที่ 2 และแบบที่ 3 เป็นชุมชนที่ก่อตั้งขึ้น โดยไม่มีการวางแผนมาก่อนและมักเป็นชุมชนเก่าแก่ สำหรับการตั้งถิ่นฐานแบบที่ 4 ส่วนมากจะเป็นชุมชนใหม่ และเป็นชุมชนที่มีการวางแผนในการตั้งถิ่นฐาน

ความหมายของเมือง

คำว่า เมือง อาจมีความหมายแตกต่างกันหลายอย่าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายในการนำไปใช้ประโยชน์ในแต่ละสาขาวิชา เช่น คำว่าเมือง ในความหมายทางด้านรัฐศาสตร์ หมายถึงขอบเขตการปกครองควบคุมตามกฎหมาย ทั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อการวางแผนนโยบายเกี่ยวกับการพัฒนาและแก้ปัญหาต่าง ๆ

เมืองในความหมายทางด้านสังคมวิทยา กล่าวว่า เป็นที่ที่มีคนอยู่หนาแน่นในพื้นที่จำนวนหนึ่ง โดยต้องมีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันทางเศรษฐกิจ มีการปกครอง มีระบบสาธารณูปโภค ตลอดจนมีการประกอบศาสนกิจ เป็นต้น

ส่วนความหมายของเมืองทางด้านเศรษฐกิจ คือ บริเวณที่มีคนตั้งถิ่นฐานรวมกันอยู่หนาแน่นและประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีใช้เกษตรกรรม แต่เป็นการประกอบอาชีพเกี่ยวกับอุตสาหกรรมการค้าและการบริการ (สุพัตรา สุภาพ, 2515)

นอกจากนี้ยังมีผู้ให้ความหมายของเมืองไว้ต่าง ๆ กัน ดังนี้

เมือง หมายถึง ชุมชนที่เป็นที่ตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ เป็นสิ่งแวดล้อม ซึ่งมนุษย์สร้างขึ้นเพื่อสนองความต้องการของตนเองด้านที่อยู่อาศัย จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ โดยปกติการขยายตัวของเมืองในอดีตเกิดขึ้นตามความต้องการของมนุษย์และตามเส้นทางคมนาคม ทั้งทางน้ำและทางบก ต่อมาเมื่อมีการขยายตัวของเมืองทำให้เกิดปัญหาตามมา อันเนื่องมาจากไม่ได้มีการวางแผนมาก่อน เช่น ปัญหาการจราจร การขาดแคลนสาธารณูปโภค สาธารณูปการ การเกิดชุมชนแออัด การขาดแคลนที่พักผ่อน ซึ่งมีผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนที่อยู่อาศัยในเมือง (พันธุคา สองทิศ, 2545)

คำว่า เมือง ตามความหมายของ หลุยส์ เวิร์ด (Wirth, 1975) กล่าวว่า เมืองคือสถานที่ตั้งถิ่นฐานอันถาวร มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นและขนาดใหญ่โต ประชาชนซึ่งมีพื้นเพแตกต่างกันมาอยู่รวมกันเป็นหมู่เหล่าโดยประชากรของเมืองส่วนใหญ่ไม่ได้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทั้งนี้เมืองแต่ละประเทศมีเกณฑ์กำหนดแตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมตามสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และการปกครองของประเทศนั้น ๆ

การก่อรูปชุมชนเมือง

การก่อรูปของชุมชนเมือง หมายถึง การรวมกลุ่มขององค์ประกอบแวดล้อมทางธรรมชาติ และองค์ประกอบแวดล้อมที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น เพื่อศึกษาถึงสาเหตุ ปัจจัยพื้นฐานของการเกิด ลักษณะการเปลี่ยนแปลง ความสัมพันธ์ขององค์ประกอบ และบทบาทหน้าที่ของชุมชนเมือง โดยพิจารณาจากปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

1. ลักษณะภูมิประเทศ ความสูงต่ำของพื้นที่ตั้งชุมชน ทำให้แต่ละชุมชนมีลักษณะแตกต่างกัน เช่น ชุมชนที่ตั้งอยู่บนที่ลุ่มและที่ดอนหรือภูเขา ย่อมมีอาชีพหรือความเป็นอยู่ต่างกัน
2. ลักษณะทางประชากร มนุษย์เป็นปัจจัยหลักที่สำคัญในแต่ละชุมชน ธรรมชาติของมนุษย์ในแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกันทั้งทางด้านภาษา ศาสนา การปกครอง การดำรงชีพ หรือความต้องการ
3. ลักษณะของกิจกรรม มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการและเพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกัน แต่เนื่องจากกิจกรรมในแต่ละพื้นที่มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างกันขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เอื้ออำนวยและวัตถุประสงค์
4. ระบบการขนส่งและการคมนาคม เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนเมืองเกิดการเปลี่ยนแปลง โดยจะมีการขยายตัวของชุมชนตามเส้นทางคมนาคม
5. บทบาทหน้าที่ของชุมชน ในแต่ละชุมชนมีบทบาทหน้าที่แตกต่างกัน เช่น บทบาทหน้าที่ของเมืองท่องเที่ยว เมืองศูนย์กลางการปกครองและการบริหาร เมืองศูนย์กลางทางการค้าและบริการหรือเมืองอุตสาหกรรม เป็นต้น (สุภาพร มานะจิตประเสริฐ, 2544)

วิวัฒนาการเมือง

เมืองเกิดจากสภาพอันเอื้ออำนวยหลายประการ ตั้งแต่สภาพแวดล้อมหรือทำเลที่ตั้งอันเหมาะสม การเปลี่ยนแปลงทางด้านการเพาะปลูก และการพัฒนาเทคโนโลยี ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงสภาพทางสังคมต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นภายในเวลาเดียวกัน และสามารถแปรสภาพของหมู่บ้านเกษตรเป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่ได้ ดังนั้นเมืองจึงนับเป็นวิวัฒนาการด้านการตั้งถิ่นฐาน มนุษย์จากการก่อรูปเป็นชุมชนและเติบโตขึ้นตามลำดับ จนสามารถเห็นความแตกต่างได้ชัดเจนระหว่างพื้นที่ที่เป็นชุมชนเมืองกับพื้นที่ที่เป็นชนบท (พันธ์ทิพย์ จงไกรย, 2544) ดังนี้

ระยะที่ 1 การกลายเป็นเมือง (Urbanization) เป็นระยะที่การตั้งถิ่นฐานในเมือง มีการพัฒนาหรือขยายตัวมาจากการขยายตัวของอุตสาหกรรม ลักษณะที่เด่นชัด คือ มีการขยายตัวของประชากรเมืองอย่างรวดเร็ว เนื่องจากการอพยพแรงงานจากชนบทเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม มีความเป็นบูรณิมสิทธิ์สูงมากสำหรับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ เป็นที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมขนาด

ใหญ่ มีการพัฒนาระบบคมนาคมท้องถิ่น ในระยะที่ 1 จะนำไปสู่การใช้พื้นที่อย่างหนาแน่น ดังนั้น นโยบายหลักของรัฐบาลในการพัฒนาระยะนี้ คือ เน้นการส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรม การพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรม และการขยายตัวของเมือง

ระยะที่ 2 การเติบโตของพื้นที่ชานเมือง (Suburbanization) เป็นระยะที่มีการปรับปรุงคุณภาพชีวิต ประชากรเมืองจึงเริ่มอพยพออกไปหาแหล่งที่อยู่อาศัยที่มีอาณาบริเวณ มีสภาพแวดล้อมที่ดีในเขตชานเมือง ขณะเดียวกันระบบการขนส่งได้มีการพัฒนาระบบการขนส่งให้ดีขึ้น มีความสะดวกรวดเร็ว ทำให้ประชากรไม่จำเป็นต้องอาศัยอยู่ใกล้แหล่งงานต่อไป ลักษณะที่เด่นชัด คือ มีความเจริญรุ่งเรืองและรถยนต์ส่วนตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ในระยะที่ 2 จะเป็นการกระจายความเจริญไปสู่ชานเมือง ดังนั้นนโยบายหลักของรัฐบาลในการพัฒนาระยะนี้ คือ การก่อสร้างถนนสายใหม่ การพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาการให้บริการด้านขนส่งมวลชนในรูปแบบต่าง ๆ การกระตุ้นให้มีการอพยพออกนอกเมือง โดยการให้แรงจูงใจในโครงการใหญ่ ๆ นอกเมือง

ระยะที่ 3 การเสื่อมถอยของเมือง (Desurbanization) เมื่อมีการพัฒนาไปเป็นเวลานาน ระบบโครงข่ายคมนาคมขนส่งไม่สามารถบริการประชากรจำนวนมากได้ ศูนย์กลางเมืองไม่สามารถเข้าถึงได้สะดวกสบายอีกต่อไป ประชากรในเขตเมือง ชานเมือง และนอกเมือง ล้วนลดจำนวนลง เนื่องจากอุตสาหกรรมและแหล่งงาน หันความสนใจไปสู่ภูมิภาคที่ไม่มีปัญหาความแออัด ลักษณะที่เด่นชัด คือ ค่าใช้จ่ายด้านพลังงานสูงขึ้นและขนาดของครอบครัวลดลง ดังนั้น ในระยะนี้ศูนย์กลางเมืองเดิมจะเสื่อมถอย ในขณะที่เขตชนบทแปรเปลี่ยนเป็นพื้นที่เมือง มีการใช้พื้นที่อย่างเข้มข้น ดังนั้น นโยบายหลักของรัฐบาลในการพัฒนาระยะนี้ คือ การปรับปรุงระบบโครงสร้างพื้นฐานในด้านการพัฒนาพื้นที่สำหรับรองรับการก่อสร้างถนนสายใหม่ การปรับปรุงระบบถนนเดิม การเพิ่มโครงข่ายถนนออกสู่ชานเมือง พัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกในด้านที่จอดรถ กระตุ้นให้มีการใช้ระบบขนส่งมวลชน

ระยะที่ 4 การกลายเป็นเมืองอีกครั้ง (Reurbanization) เป็นระยะที่ภูมิภาคมีการแข่งขันกันสูง ทุกภูมิภาคของแต่ละประเทศจะมีระดับความเป็นเมืองมากขึ้น ลักษณะที่เด่นชัด คือ เป็นสังคมยุคที่คอมพิวเตอร์สำคัญมาก ให้ความสนใจกับธุรกิจขนาดย่อม ในขณะที่บริเวณศูนย์กลางเมืองเดิมมีการขยายตัวทางพื้นที่และเศรษฐกิจอีกครั้งหนึ่ง ดังนั้น นโยบายหลักของรัฐบาลในการพัฒนาระยะนี้ คือ มีการฟื้นฟูโครงการด้านเคหะการ มีการพัฒนาโครงการฟื้นฟูพื้นที่ในเขตเมือง การปรับปรุงสภาพการจราจรแออัด มีการนำนโยบายการส่งเสริมการเดินเท้ามาใช้ และการยกระดับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม

ทฤษฎีการขยายตัวของเมือง

การศึกษาเกี่ยวกับทฤษฎีการขยายตัวของเมืองนั้นส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาถึงโครงสร้างเกี่ยวกับการใช้ที่ดิน การเจริญเติบโตของเมือง การประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ภายในเขตเมือง มีผู้สนใจได้ทำการศึกษาและพยายามวางหลักเกณฑ์เรื่องการขยายตัวหรือการเจริญเติบโตของเมือง จากการศึกษาปรากฏการณ์การขยายตัวของเมืองในสมัยนั้น ๆ แม้ว่าปัจจุบันบางทฤษฎีจะนำมาใช้ไม่ได้กับสภาพเมืองในปัจจุบัน แต่รูปแบบและแนวความคิด ก็สามารถนำมาประยุกต์เพื่อใช้ในการอธิบายในการขยายตัวของเมืองได้ ทฤษฎีที่นิยมและเชื่อถือกันมี 3 ทฤษฎี คือ

1. ทฤษฎีวงแหวนซ้อน (The Concentric Zone Theory) เออร์เนสต์ ดับเบิลยู เบอร์เจสส์ (Burgess, 1925) ได้สังเกตและวิเคราะห์ถึงการเจริญเติบโตของเมืองชิคาโก รัฐอิลลินอยส์สาระสำคัญของทฤษฎีนี้ เป็นการอธิบายถึงการกระจายตัวของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และการใช้ที่ดินในเมือง การขยายตัวของเมืองเป็นไปโดยรอบในลักษณะวงกลมจากใจกลางเมือง ซึ่งเป็นรัศมีวงกลมซ้อนกันออกไปจากจุดศูนย์กลาง โดยให้เมืองที่มีย่านธุรกิจเป็นแกนกลาง ล้อมรอบด้วยรัศมีวงแหวนของย่านการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทต่าง ๆ บริเวณศูนย์กลางเมืองเรียกว่า ย่านธุรกิจ (Central Business District-CBD) ซึ่งประกอบด้วยด้วยธุรกิจการค้าหลัก สำนักงานและร้านค้าปลีกเรียงรายอยู่อย่างหนาแน่น บริเวณนี้โดยมากเป็นจุดเริ่มต้นการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเมือง บริเวณรอบศูนย์กลางจะเป็นที่พักอาศัยที่เป็นแหล่งอำนวยความสะดวกให้กับแรงงานของ CBD ส่วนบริเวณรอบนอกสุดเป็นที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้สูง

ทฤษฎีโครงสร้างเมืองศูนย์กลางเดี่ยวแบบวงแหวนซ้อนนี้มีฐานคิดว่า “มูลค่าที่ดินทั้งหลายและโดยนัยของการเข้าถึงแปลงที่ดิน จะลดลงอย่างสม่ำเสมอเท่าเทียมกันในทุกทิศทางจากจุดศูนย์กลางร่วมของเมือง” และมีฐานคติข้อต่อมาว่า พื้นที่เมืองนั้นเป็นที่ราบเรียบ โครงสร้างดังกล่าวจึงคงลักษณะศูนย์กลางเดี่ยวและรัศมีวงแหวนล้อมรอบ เบอร์เจสส์จำแนกเมืองออกเป็น 5 เขต ดังภาพที่ 8 คือ

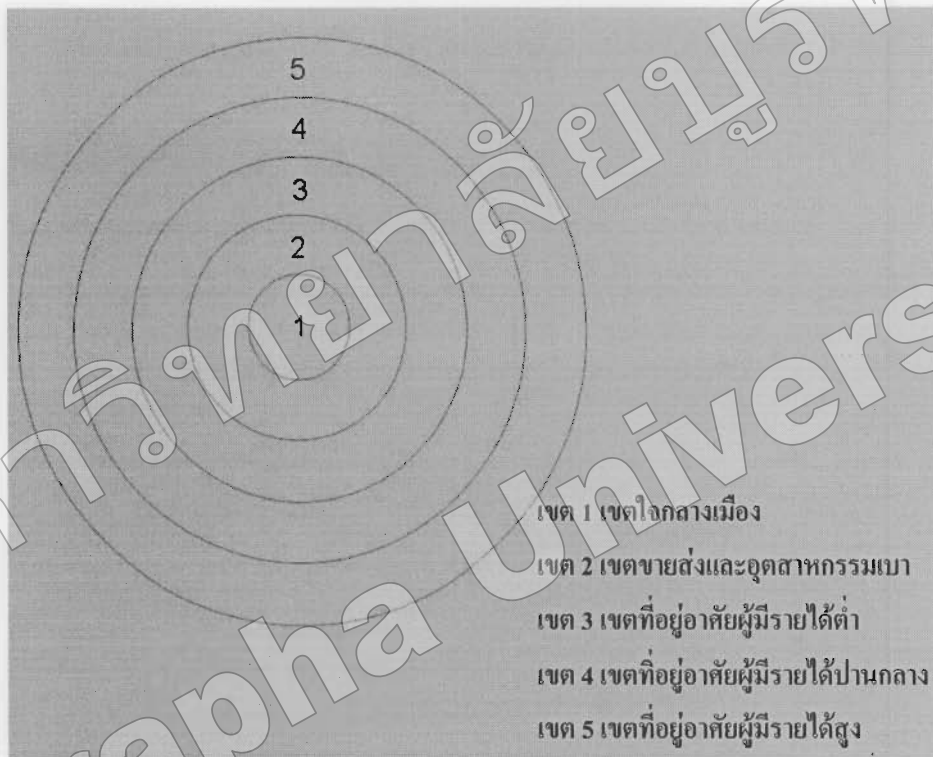
1.1 เขตใจกลางเมือง คือ เขตศูนย์กลางธุรกิจ (CBD) เป็นศูนย์กลางเมืองในด้านการค้าการคมนาคม และสถาบันการเงิน

1.2 เขตชายฝั่งและอุตสาหกรรมเบาหรือเขตแห่งการเปลี่ยนแปลง (Zone of Transition) ทั้งนี้เนื่องจากบริเวณนี้จะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เพราะเป็นบริเวณที่มีการใช้ที่ดินเพื่อประโยชน์หลายอย่างปะปนกัน ได้แก่ การค้า โรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็ก นอกจากนี้ยังเป็นที่อยู่อาศัยที่ค่อนข้างแออัดของผู้มีรายได้ต่ำ เป็นบริเวณแหล่งเสื่อมโทรม

1.3 เขตที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้ต่ำ (Zone of Independent Workingmen's Homes) เป็นเขตที่อยู่อาศัยของแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม กรรมกรที่ใช้แรงงาน

1.4 เขตที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้ปานกลาง (Zone of Better Residences) เป็นเขตที่อยู่อาศัยของผู้มีฐานะปานกลาง ไปจนถึงฐานะดี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักธุรกิจ

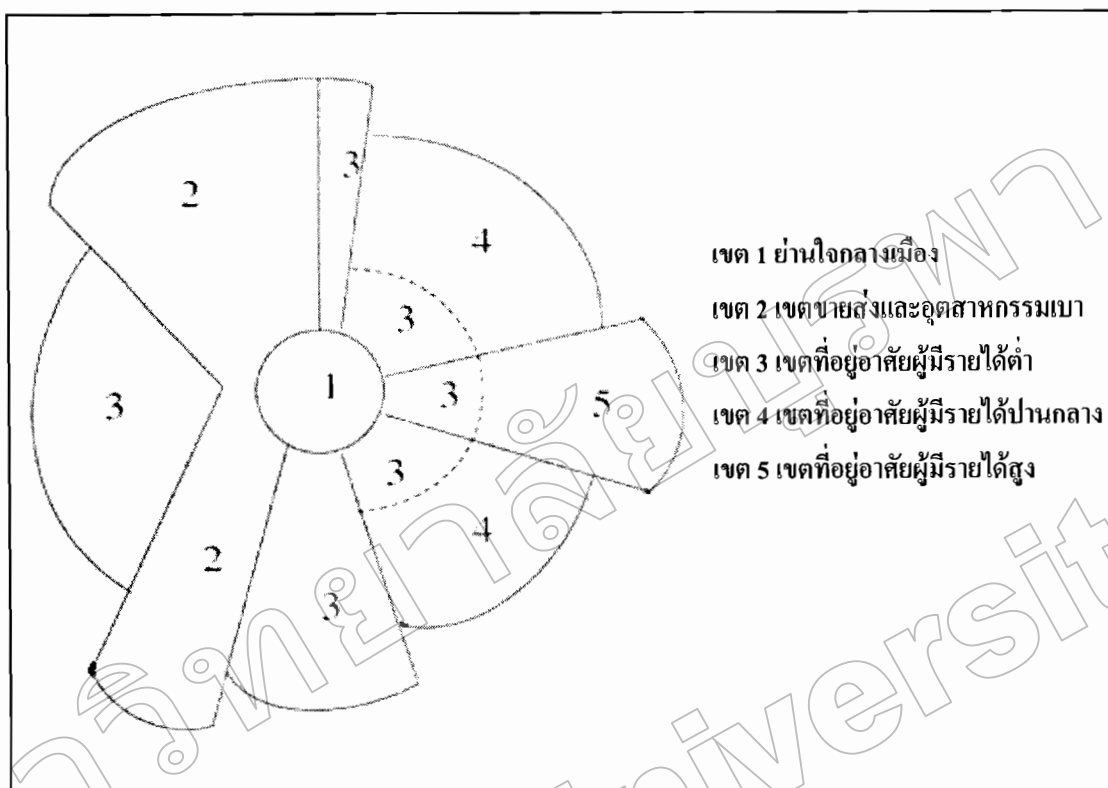
1.5 เขตที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้สูง (Commuter's Zone) เป็นบริเวณที่อยู่อาศัยของผู้มีฐานะดี อยู่นอกเขตเมืองออกไปตามเส้นทางสายสำคัญ มักรวมกันอยู่เป็นกลุ่ม ส่วนมากเป็นที่อยู่อาศัยราคาสูงประกอบด้วยบ้านเดี่ยวมีบริเวณกว้างขวาง

ภาพที่ 8 ทฤษฎีวงแหวนซ้อน (Concentric Zone Theory)

ที่มา: ดัดแปลงจาก <http://www.rri.wvu.edu/WebBook/Briassoulis/figure3.2c.jpg>

2. ทฤษฎีรูปเสี้ยวหรือลิ้ม (The Sector Theory) โฮเมอร์ ฮอยด์ (Homer, 1964) นักเศรษฐศาสตร์ผู้ศึกษาเรื่อง ค่าเช่าที่พักอาศัยในเมืองของประเทศสหรัฐอเมริกาพบว่า ค่าเช่าที่จ่ายโดยผู้พักอาศัยนั้น สะท้อนให้เห็นว่าเมืองเหล่านั้นถูกแบ่งเป็นเสี้ยว จึงได้เสนอทฤษฎีรูปเสี้ยว ซึ่งอธิบายแบบรูปเมืองว่า เป็นแบบรูปที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นเสี้ยว (Sector) เข้าสู่ศูนย์กลางเมืองคล้ายผลส้ม แต่ละเสี้ยวมีลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดินเฉพาะตัว แบ่งออกเป็น 5 เขต (จรัสโรจน์ บดคำรึห์, 2541) ดังภาพที่ 9

ภาพที่ 9 ทฤษฎีรูปกลม (Sector Theory)

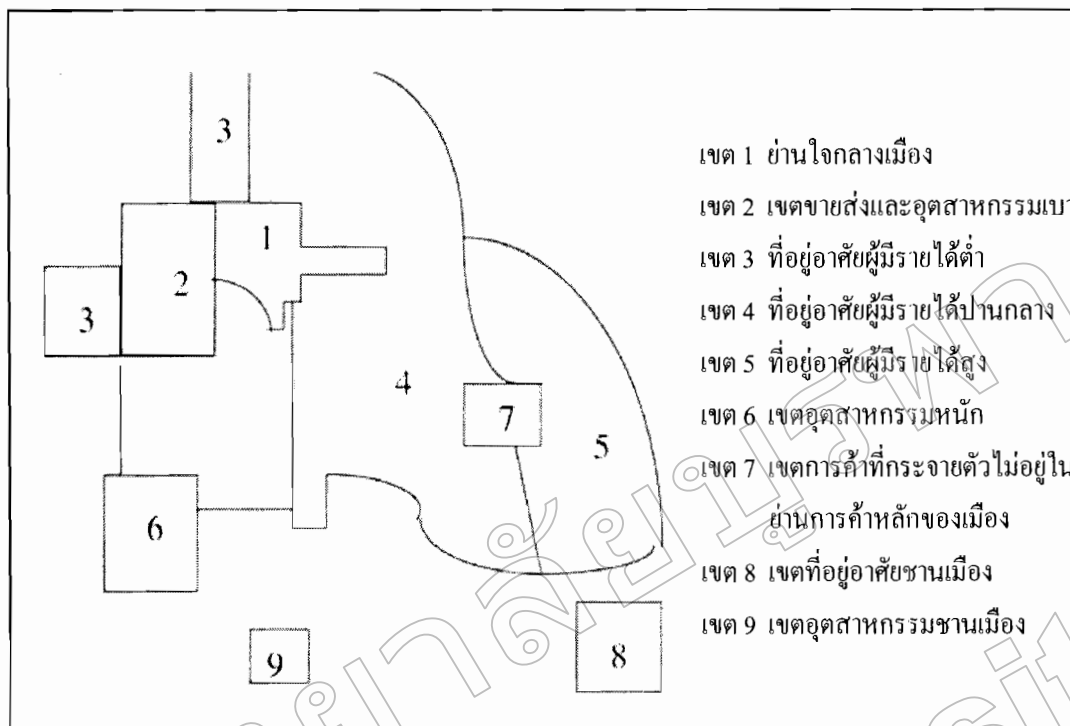
ที่มา : คัดแปลงจาก <http://www.rti.wvu.edu/WebBook/Briassoulis/figure3.2d.jpg>

ทฤษฎีนี้จึงพัฒนาจากสมมติฐานที่ว่า โครงสร้างภายในเมืองถูกกำหนดโดยเงื่อนไขของการกระจายเส้นทางคมนาคมออกจากศูนย์กลางเมือง ซึ่งสอดคล้องกันว่า รายได้ของครอบครัวเป็นปัจจัยสำคัญในการเลือกย่านพักอาศัยที่แตกต่างกัน เขตที่อยู่อาศัยราคาสูงจะเกิดขึ้นและขยายตัวออกไปตามเส้นทางคมนาคม หรือไปสู่จุดที่มีศูนย์กลางการค้าและอาคารอื่นๆ อยู่ก่อนแล้ว มีแนวโน้มจะขยายตัวไปสู่บริเวณที่ปลอดภัยจากอุทกภัยและมีสภาพแวดล้อมที่ดี ใกล้เคียงเลสาบ อ่าวท่าเรือ หรือริมน้ำที่ไม่มีแหล่งอุตสาหกรรม และจะขยายตัวออกไปสู่ชานเมือง ที่ไม่เป็นทางตันและสามารถขยายได้ในอนาคตตามเส้นทางคมนาคมที่สะดวกที่สุด นอกจากนี้ การย้ายที่ตั้งของสำนักงานธนาคาร และร้านค้า จะตั้งเขตที่อยู่อาศัยราคาสูงออกไปในทิศทางเดียวกัน ดังนั้น การจัดสรรที่ดินจึงมีอิทธิพลต่อการหันเหทิศทางของเขตที่อยู่อาศัยราคาสูง ทฤษฎีของฮอยต์ เกิดจากการสังเกตและรวบรวมข้อมูลจากเมืองต่างๆ มิได้มีการทดสอบอย่างจริงจังเหมือนกับทฤษฎีของเบอร์เจสส์ ผู้ที่พยายามนำทฤษฎีนี้ไปพิสูจน์ก็พบว่าขัดกับหลักข้อเท็จจริง เช่น วอลเตอร์ ไฟรี (Firey, 1964) นำไปพิสูจน์กับเมืองบอสตัน พบว่ามีได้เป็นไปตามทฤษฎี เพราะสภาพภูมิประเทศของเมือง บริเวณท่าหน้า

ที่เป็นอ่าวเป็นแหลม และปัจจัยอื่น ๆ ทำให้ไม่เห็นเส้นยวที่เด่นชัด อีกประการหนึ่ง เขาพบว่าฮอยต์ มิได้คำนึงถึงบทบาทของวัฒนธรรมและสังคมที่มีอิทธิพลต่อการใช้ที่ดิน ฮอยต์เองได้มีโอกาสเห็น ความเปลี่ยนแปลงของเมืองในสหรัฐอเมริกามานาน จึงได้ศึกษาแบบรูปของเมืองอีกครั้ง ใน ค.ศ. 1960 หลังจากที่ได้เสนอทฤษฎีไว้ใน ค.ศ. 1939 เขาพบว่ามีการใช้รถยนต์ส่วนตัวกันมาก เมือง ขยายตัวออกไปอย่างรวดเร็ว มีการขยายเส้นทางคมนาคมหลายเส้นทาง ตลอดจนมีศูนย์กลางการค้า ต่าง ๆ เกิดขึ้นหลายแห่ง แต่เขาก็ยังเห็นว่าเขตที่อยู่อาศัยราคาสูง ยังเกาะกลุ่มกันเป็นรูปขนมพายอยู่ ในแต่ละเขตของเมือง (จรัสโรจน์ บลดำริห์, 2541)

3. ทฤษฎีหลายศูนย์กลาง (The Multiple Nuclei Theory) ทฤษฎีหลายศูนย์กลางเป็น ทฤษฎีที่แฮร์ริส และฮัลล์แมน (Harris & Ullman, 1945) เสนอไว้ ซึ่งอธิบายแบบรูปการใช้ที่ดินใน เขตเมืองว่า เมืองจำนวนมากได้พัฒนาออกเป็นหลายศูนย์กลางอย่างชัดเจน จำนวนศูนย์กลางและการ ใช้ที่ดินที่เกิดขึ้นจากศูนย์กลางเหล่านี้ จะขึ้นอยู่กับขนาดของเมือง โครงสร้างโดยรวม และ ประวัติศาสตร์ในการพัฒนาเมืองนั้น ๆ เมืองที่มีขนาดใหญ่กว่าจะมีจำนวนและลักษณะเฉพาะของ ศูนย์กลางเหล่านั้นมากกว่าเมืองที่มีขนาดเล็กกว่า ศูนย์กลางเหล่านั้นส่วนมากจะเกิดขึ้นในบริเวณ ใกล้ที่พักอาศัยของผู้ที่มีรายได้ปานกลางและผู้ที่มีรายได้สูง ทฤษฎีหลายศูนย์กลางจึงสามารถอธิบาย โครงสร้างของเมืองขนาดใหญ่ได้ดีกว่าทฤษฎีของเบอร์เจสส์และฮอยต์ ทฤษฎีหลายศูนย์กลาง กล่าวถึงการเกิดศูนย์กลางขึ้นเฉพาะเขตไว้ว่า ความสามารถในการจ่ายค่าเช่าที่แตกต่างกัน เป็นสิ่ง ผลักดันให้หลายกิจกรรมแยกกันจับกลุ่มในเขตต่าง ๆ ของเมือง กิจกรรมเฉพาะอย่างต้องการทำเล ที่ตั้งเป็นพิเศษ แต่กิจกรรมที่เหมือนกันมีแนวโน้มในการตั้งอยู่ด้วยกัน ส่วนกิจกรรมที่ไม่พึง ประสงค์ จะถูกผลักดันออกไปอยู่บริเวณชานเมือง ดังนั้นในทฤษฎีนี้ แฮร์ริส และฮัลล์แมนได้แบ่ง เมืองออกเป็น 9 เขต ดังภาพที่ 10 ซึ่งละเอียดกว่าสองทฤษฎีแรก

แฮร์ริส และฮัลล์แมนได้วิจารณ์ทฤษฎีของตัวเองใหม่ เขากล่าวว่าเขต CBD กำลังจะหมด ความเป็นหนึ่งในแง่ปริมาณการขายและจะกลายเป็นเขตธรรมดาอย่างหนึ่งของเมืองไป ทั้งนี้เพราะ เกิดศูนย์กลางการค้าขึ้นมาแข่งรอบ ๆ เมืองและมีแนวโน้มว่าศูนย์รวมภาคหรือแหล่งกิจกรรมพิเศษ ต่าง ๆ จะเกิดขึ้น ทั้งนี้ก็เท่ากับทำให้ทฤษฎีของเขาเด่นขึ้น เช่น เกิดนิเวศวิทยาสีใหม่รอบ ๆ สนามบิน ย่านการค้าและโรงงาน แม้กระทั่งศูนย์รวมทางการศึกษาและวัฒนธรรมก็เกิดขึ้นด้วย (จรัสโรจน์ บลดำริห์, 2541)

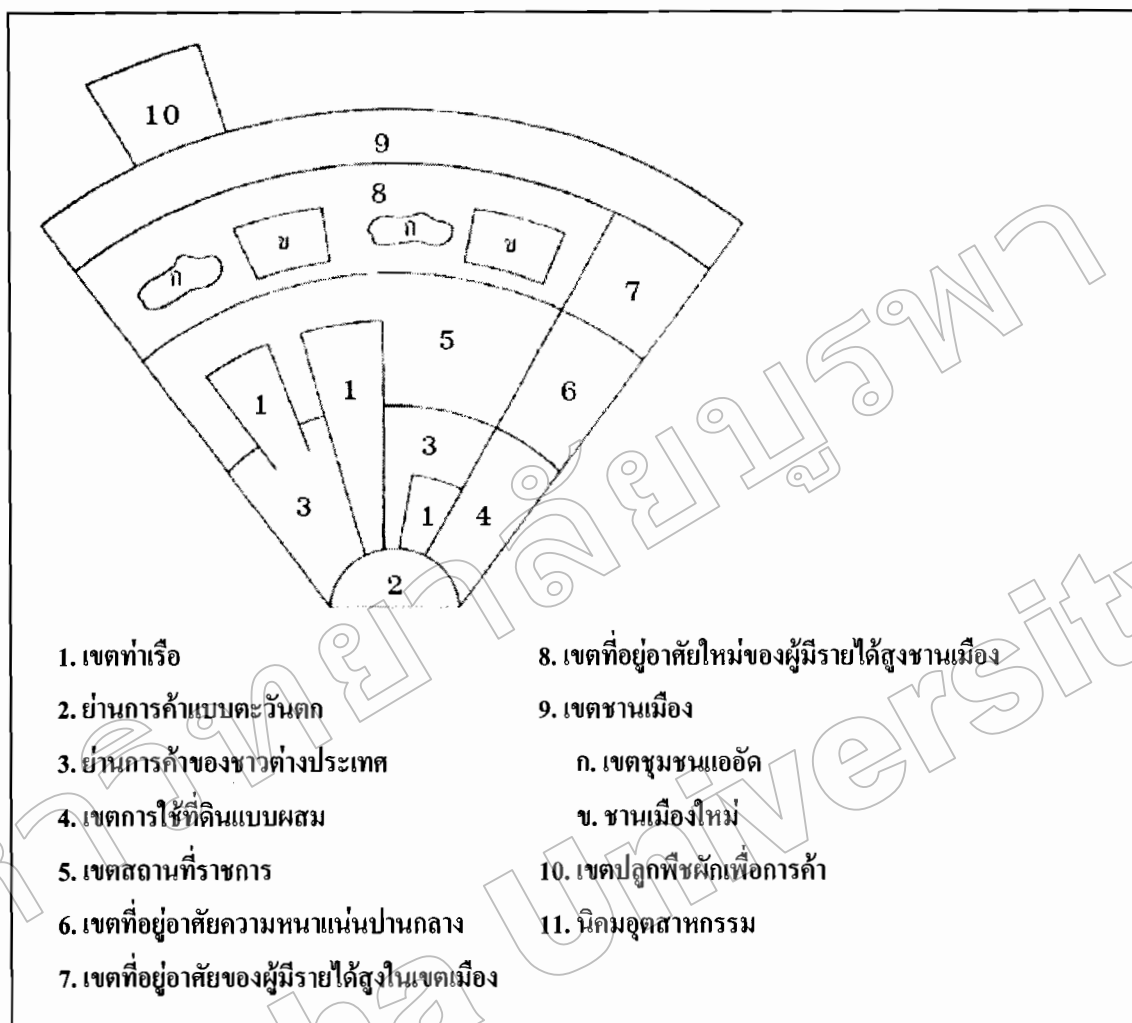

ภาพที่ 10 ทฤษฎีหลายศูนย์กลาง (Multiple Nuclei Theory)

ที่มา : คัดแปลงจาก <http://www.rri.wvu.edu/WebBook/Briassoulis/figure3.2e.jpg>

นอกจากนี้ ยังมีทฤษฎีที่เกี่ยวกับรูปแบบการใช้ที่ดินในเมืองของทวีปเอเชีย ซึ่งนักภูมิศาสตร์เมืองได้ศึกษาการขยายตัวของเมืองในทวีปเอเชีย พบว่าเมืองเหล่านั้นมีรูปแบบการใช้ที่ดินคล้ายคลึงกัน ดังต่อไปนี้

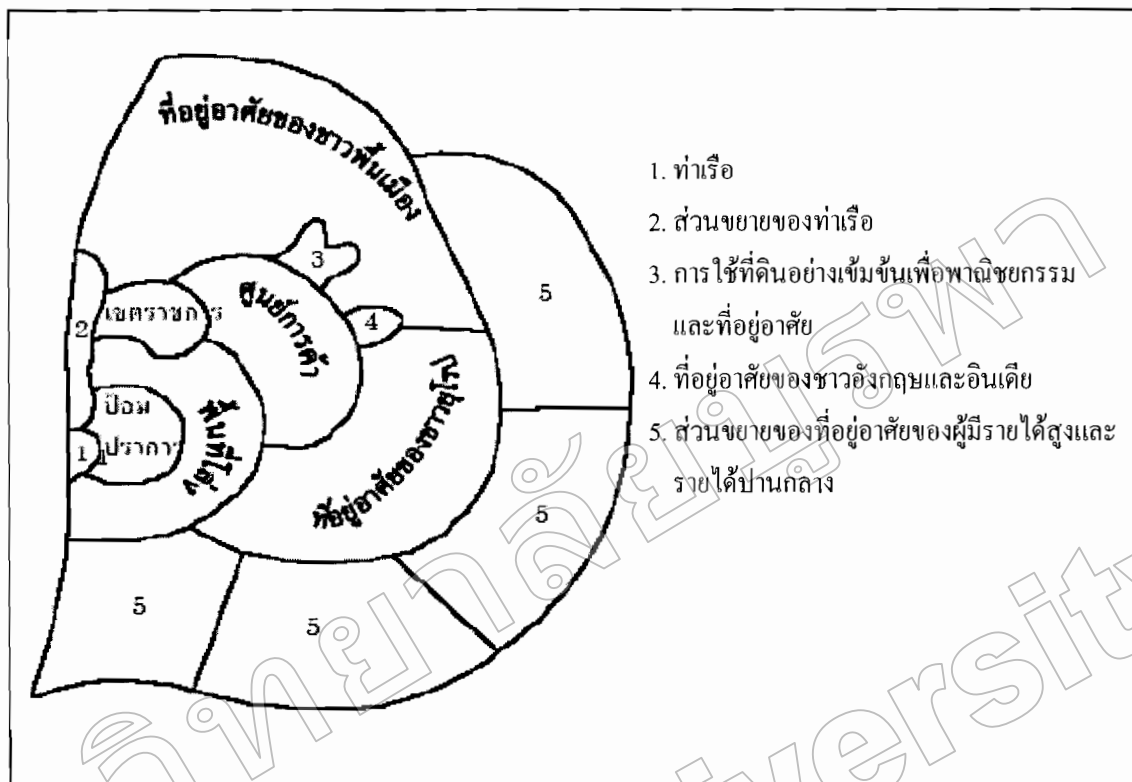
1. เมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การขยายตัวของเมืองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีรูปแบบคล้ายคลึงกับเมืองในประเทศตะวันตก ดังที่ แม็กจี ทีจี (McGee, 1967) ได้เสนอไว้ใน (Blij & Murphy, 1999 อ้างถึงในจรัสโรจน์ บลดำวิทย์, 2541) เมืองใหญ่ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลายเมืองพัฒนามาจากเมืองท่ายุคอาณานิคมซึ่งมีเขตพาณิชย์กรรมล้อมรอบ แม้ว่าเมืองท่าเหล่านั้นไม่มี CBD แต่ก็มีกิจกรรมที่พบได้ใน CBD ของประเทศตะวันตก เช่น เขตสถานที่ราชการ ย่านการค้าแบบตะวันตก ย่านการค้าของชาวต่างประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นกิจกรรมของชาวจีนผู้พักอาศัยอยู่เหนือร้านค้า และเขตการใช้ที่ดินแบบผสมที่อาจมีอุตสาหกรรมขนาดย่อมนอกเหนือจากกิจกรรมอื่น ๆ ด้วย เขตที่มีไซท์ที่อยู่อาศัยอีกเขตหนึ่ง คือ เขตปลูกพืชผักเพื่อการค้าซึ่งอยู่บริเวณชานเมืองกับนิคมอุตสาหกรรมที่มักอยู่นอกเมืองออกไป ดังภาพที่ 11

ภาพที่ 11 การใช้ที่ดินของเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ที่มา : จรัสโรจน์ บลดำริห์, 2541

2. เมืองในเอเชียใต้ รูปแบบการใช้ที่ดินในเมืองใหญ่ของภูมิภาคเอเชียใต้มี 2 แบบ (Fellmann, et al, 1999 อ้างถึงในจรัสโรจน์ บลดำริห์, 2541) แบบแรกเป็นแบบที่ใช้อธิบายเมืองในอาณานิคม ซึ่งมีป้อมปราการเป็นศูนย์กลางของเมือง ดังภาพที่ 12 ป้อมนี้สร้างอยู่ข้างหลังของเขตท่าเรือ ถัดจากป้อมจะเป็นพื้นที่โล่งและศูนย์การค้า ถัดออกไปจึงเป็นศูนย์กลางธุรกิจ ด้านเหนือของเมืองเป็นเขตที่อยู่อาศัยของชาวพื้นเมือง ซึ่งมีการใช้ที่ดินอย่างเข้มเพื่อพาณิชยกรรมและที่อยู่อาศัย อีกซีกหนึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของชาวยุโรป ระหว่างที่อยู่อาศัยของชาวพื้นเมืองและชาวยุโรปมีที่อยู่อาศัยของชาวอังกฤษและอินเดีย รอบนอกจึงเป็นส่วนขยายของที่อยู่อาศัยของผู้ที่มีรายได้สูงและผู้มีรายได้ปานกลาง ซึ่งจะมีการพัฒนาที่ดินเป็นระยะ ๆ

1. ท่าเรือ
2. ส่วนขยายของท่าเรือ
3. การใช้ที่ดินอย่างเข้มข้นเพื่อพาณิชย์กรรม และที่อยู่อาศัย
4. ที่อยู่อาศัยของชาวอังกฤษและอินเดีย
5. ส่วนขยายของที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้สูงและรวยได้ปานกลาง

ภาพที่ 12 เมืองในเขตอาณาจักร
ที่มา: จรัสโรจน์ บถคำริห์, 2541

ส่วนรูปแบบการใช้ที่ดินแบบที่ 2 เป็นรูปแบบการใช้ที่ดินแบบดั้งเดิมที่มีตลาดเป็นศูนย์กลาง การใช้ที่ดินแบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนแรก คือ เชิงกายภาพ ส่วนที่ 2 คือ เชิงวัฒนธรรม การใช้ที่ดินเชิงกายภาพประกอบด้วย เมืองดั้งเดิม (ก่อนสมัยอาณาจักร) มีตลาดเป็นศูนย์กลาง ผู้ที่มีรายได้สูงจะอยู่ในเขตที่ 1 ส่วนผู้มีรายได้น้อยจะอยู่ในเขตที่ 3 ในเขตที่อยู่อาศัยนี้จะมีการใช้ที่ดินเชิงวัฒนธรรมด้วย อาทิ ศาสนสถาน ชุมชนที่พูดภาษาเดียวกันและชุมชนของจันทาล นอกจากนี้มีชุมชนแออัดอยู่ในเขตที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้ด้วย การใช้ที่ดินเชิงกายภาพรอบ ๆ เขตตลาด (เขตชั้นใน) เป็นเขตเมืองที่ขยายจากศูนย์กลาง หลังจากการได้รับเอกราชมีชุมชนแออัดขนาดใหญ่เกิดขึ้นหลายแห่ง และการใช้ที่ดินเชิงวัฒนธรรมเป็นหย่อม ๆ เขตที่อยู่อาศัยของผู้มีฐานะสูงก่อนการได้รับเอกราชจะอยู่ถัดจากเขตศูนย์กลาง ดังภาพที่ 13

ภาพที่ 13 การใช้ที่ดินแบบดั้งเดิม

ที่มา: จรัส โรจน์ บถคำรที, 2541

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการขยายตัวของชุมชนเมือง

ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของที่อยู่อาศัยทั้งทางตรงและทางอ้อม จากการศึกษาใน (วีรวัด สุขประเสริฐ, 2546) ได้แก่

1. ปัจจัยที่ส่งผลต่อการขยายตัวของชุมชนเมือง โดยตรง มีดังนี้คือ

1.1 การย้ายถิ่นเข้าสู่ตัวเมือง จากการศึกษาที่กรุงเทพมหานครเป็นศูนย์กลางด้านต่าง ๆ ของประเทศหลายด้าน ทำให้เป็นแหล่งดึงดูดประชากรจากภูมิภาคต่าง ๆ จึงมีประชากรหนาแน่นมาก

ที่สุดของประเทศ ส่งผลให้กรุงเทพมหานครเกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็ว จนทำให้การกระจายตัวของประชากรในเมืองกับประชากรในชนบทเป็นไปอย่างขาดสมดุล มีความหนาแน่นของประชากรในศูนย์กลางเมืองมากเกินไปก่อให้เกิดปัญหาความต้องการที่อยู่อาศัยและสาธารณูปโภค เกิดแหล่งสลัม ซึ่งการอพยพเข้าสู่เมืองนี้ในประเทศที่พัฒนาแล้วจะมีผลต่อการเพิ่มเทคโนโลยี ส่วนประเทศที่กำลังพัฒนาจะทำให้เกิดปัญหาด้านสังคมเศรษฐกิจ และที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้น

1.2 การเพิ่มขึ้นของประชากรตามธรรมชาติ จากอัตราการเสียชีวิตลดลงของประชากร เนื่องจากความเจริญทางเทคโนโลยีและการแพทย์ ประกอบกับอัตราการเกิดตามธรรมชาติส่งผลให้ประชากรมีการเพิ่มขึ้น

1.3 การขยายตัวของโครงการหมู่บ้านจัดสรร เป็นการขยายตัวของหมู่บ้านจัดสรรที่มีผลต่อการขยายตัวของเมือง ซึ่งมีปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องดังนี้

1.3.1 โครงข่ายถนน หมู่บ้านจัดสรรส่วนใหญ่จะมีการกระจุกตัวอยู่ตามถนนสายสำคัญ ๆ เช่น ถนนวิภาวดีรังสิต ถนนพหลโยธิน ถนนลาดพร้าว ถนนรามอินทรา เป็นต้น เนื่องจากความพร้อมของเส้นทางที่สามารถเข้าสู่ตัวเมืองได้อย่างสะดวก ซึ่งเป็นแหล่งงานและบริการด้านต่าง ๆ

1.3.2 ความใกล้ไกลเขตชั้นใน การขยายตัวของหมู่บ้านจัดสรรจะเริ่มจากบริเวณที่มีเส้นทางถนนสายหลักอยู่ติดกับเขตเมืองชั้นใน เช่น บริเวณริมถนนวิภาวดี-รังสิต และมีการขยายตัวมากขึ้นในบริเวณเดียวกันและบริเวณที่ไกลออกไป เช่น บริเวณถนนงามวงศ์วาน และมีแนวโน้มที่จะพัฒนาไปสู่ถนนบริเวณรอบนอกมากขึ้น เช่น บริเวณถนนศรีนครินทร์ เนื่องจากบริเวณดังกล่าวยังมีพื้นที่ว่างที่สามารถนำมาพัฒนาเป็นที่อยู่อาศัยได้ และในขณะเดียวกันก็อยู่ไม่ไกลจากพื้นที่ชั้นในมากนัก ส่งผลให้การขยายตัวของชุมชนมีแนวโน้มเข้าสู่พื้นที่ดังกล่าวมากขึ้น

1.3.3 ราคาที่ดิน ส่วนใหญ่ที่ดินจะมีราคาแพงบริเวณริมถนนหลัก เช่น ถนนสุขุมวิท ถนนรามคำแหง เป็นต้น ส่วนบริเวณที่ราคาที่ดินไม่สูงมากนัก เช่น บริเวณแขวงสะพานสูง แขวงคันนายาว เป็นต้นบริเวณดังกล่าวนี้ในอนาคตจะมีการพัฒนาเป็นที่อยู่อาศัยเนื่องจากราคาที่ดินเป็นสิ่งที่เอื้อต่อการจัดสรรเป็นที่อยู่อาศัย

1.3.4 การใช้ที่ดินในเมือง ส่วนใหญ่การใช้ที่ดินในเมือง จะมีความหนาแน่นมากบริเวณที่ติดกับถนนสายหลักเท่านั้น ส่วนบริเวณที่ถัดออกไปมักปล่อยให้เป็นที่ว่างเปล่าทำให้สามารถรองรับการขยายตัวของการใช้ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยและอื่น ๆ รวมทั้งบ้านจัดสรร

1.3.5 โครงการด้านสาธารณูปโภคของรัฐ ผลจากการพัฒนาเส้นทางคมนาคม ทำให้มีการเปิดพื้นที่ที่สามารถเข้าถึงโดยสะดวกจึงมีการนำพื้นที่มาพัฒนาเป็นที่อยู่อาศัย ประกอบกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ไฟฟ้า ประปา อันเป็นแรงผลักดันให้มีการขยายตัวของเมือง

1.3.6 ภาวะมลพิษและสิ่งแวดล้อม มีผลต่อการขยายตัวของโครงการที่อยู่อาศัยซึ่งประกอบไปด้วยปัจจัยย่อย คือ การทรุดตัวของแผ่นดิน ซึ่งสาเหตุหลักมาจากการเพิ่มขึ้นของการขุดเจาะใช้น้ำบาดาล และการระบายน้ำเสีย จากบริเวณที่มีท่อระบายสาธารณะตามเส้นทางถนนสายหลัก ซึ่งหมู่บ้านจัดสรรส่วนใหญ่จะไม่อยู่ติดถนนแต่จะอยู่ลึกเข้าไปพอสมควร ทำให้ต้องระบายน้ำเสียลงคูคลองและที่ว่างต่าง ๆ ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาภาวะมลพิษในปัจจุบันและมีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดเป็นปัญหาที่รุนแรงยิ่งขึ้นในอนาคต

2. ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการขยายตัวของชุมชนเมืองทางอ้อม มีดังนี้คือ

2.1 การพัฒนาโครงข่ายเส้นทางการคมนาคม ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมีผลต่อความสะดวกสบายในการคมนาคมที่มุ่งเข้าสู่กรุงเทพมหานครเพื่อการหาแหล่งงานและที่อยู่อาศัยของผู้อยู่อาศัยนอกพื้นที่ มีปัญหาการจราจรเกิดขึ้นเนื่องจากขาดการพัฒนาด้านระบบขนส่งมวลชนปริมาณรถในถนนสายสำคัญที่เข้าสู่ศูนย์กลางเมืองมีมากเกินไปกว่าความสามารถของถนนนั้นจะรับได้ จึงทำให้เกิดปัญหาการจราจรติดขัด แม้อถนนบางสายไม่ใช้เวลาเร่งด่วนก็มีความหนาแน่นมาก ปัญหาจะเพิ่มความรุนแรงมากขึ้น เนื่องจากคนทำงานในเมืองส่วนใหญ่มีแหล่งพักอาศัยอยู่นอกเมือง

2.2 การเพิ่มขึ้นของผู้มีรายได้ปานกลาง มีอิทธิพลต่อการพัฒนาประเทศมากกว่าแต่ก่อน ทั้งนี้ไม่เพียงแต่ประเทศที่มีการพัฒนาอย่างสูงสุดแล้ว เช่น สหรัฐอเมริกา และกลุ่มประเทศทางยุโรปตะวันตกเท่านั้น แต่ประเทศกำลังพัฒนาอย่างประเทศไทย ก็ประสบกับสถานะที่ผู้มีรายได้ปานกลางเป็นผู้ทำการพัฒนาประเทศมากขึ้น จนมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงมาตรฐานความเป็นอยู่โดยการเพิ่มรายได้และการศึกษา

2.3 การเข้ามาให้ความช่วยเหลือของรัฐบาล การเคหะแห่งชาติเป็นผู้ที่มีบทบาทในการจัดหาที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อยและปานกลาง แต่ไม่สามารถตอบสนองได้อย่างเต็มที่ ทำให้ความต้องการที่อยู่อาศัยสะสมเพิ่มขึ้นทุกปี จึงเกิดการขาดแคลนที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อยและรายได้ปานกลาง ดังนั้นในส่วนของผู้ที่ยังขาดแคลนที่อยู่อาศัยจึงต้องอาศัยความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐอื่นที่นอกเหนือจากการเคหะแห่งชาติเข้ามาช่วยเหลือ เช่น การจัดสรรที่ดินให้เข้าของการท่าเรือแห่งประเทศไทย บริเวณท่าเรือคลองเตย เป็นต้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อเพิ่มขึ้นของชุมชนในเขตเมือง

นอกจากนี้ หลุยส์ เค (Louis, 1971) ได้กล่าวถึงความเจริญเติบโตของเมืองว่าเกิดจากการเพิ่มขึ้นของกิจกรรมต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจ เป็นแรงดึงดูดให้มีการย้ายถิ่นเข้าของประชากรนอกเมืองเพื่อหางานทำ ส่งผลให้เมืองมีการขยายตัว ซึ่งกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญที่ส่งผลกระทบต่อขยายตัวของเมือง ได้แก่

1. อุตสาหกรรมและกระบวนการผลิต อุตสาหกรรมการผลิตเป็นสาเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดการขยายตัวของเมืองเนื่องจากในการผลิตเพื่อการส่งออกนั้นมีความจำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีและกระบวนการผลิตที่ทันสมัยเพื่อให้ได้สินค้าที่มีคุณภาพ ดังนั้นจึงก่อให้เกิดการจ้างงาน เพราะอุตสาหกรรมดังกล่าวต้องการแรงงานเพื่อใช้ในกระบวนการผลิต และควบคุมเทคโนโลยีต่าง ๆ ส่งผลให้เมืองกลายเป็นแหล่งงานและมีการอพยพเข้าของแรงงาน

2. อาคาร และหอพัก เป็นการใช้จ่ายที่ส่งผลต่อการขยายตัวของเมืองโดยตรง อาจเนื่องมาจากการเพิ่มขึ้นของประชากรในเขตเมืองจึงทำให้มีความต้องการที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้นตามไปด้วย ซึ่งอาคารและหอพักส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นในเมือง ได้แก่ อาคารสำนักงาน และหอพักให้เช่า

3. ร้านค้าปลีก เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นตามมาหลังจากมีอาคารสำนักงานและหอพักให้เช่า เพื่อให้บริการแก่ผู้ที่อยู่อาศัยในบริเวณใกล้เคียง ซึ่งร้านค้าปลีกส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้น ได้แก่ ร้านสินค้าอุปโภค บริโภค และส่วนใหญ่จะมีสถานที่ประกอบการเป็นอาคารพาณิชย์กึ่งที่พักอาศัย

การใช้ประโยชน์ที่ดิน

การใช้ประโยชน์ที่ดิน หมายถึง การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ที่มีอยู่ประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจและกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ (กษกร สุพลพิชิต, 2538) การใช้ประโยชน์ที่ดินเกิดขึ้นจากมนุษย์มีความต้องการในด้านอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ที่อยู่อาศัย รวมทั้งการพักผ่อนหย่อนใจ และอื่น ๆ โดยมนุษย์เปลี่ยนแปลงหรือปลูกสร้างสิ่งต่าง ๆ ลงบนพื้นดิน เพื่อสนองความต้องการที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ซึ่งเป็นการใช้ประโยชน์จากที่ดินในรูปแบบต่าง ๆ เช่น บริเวณที่อยู่อาศัย บริเวณสถานที่ราชการ บริเวณย่านการค้า อุตสาหกรรม พื้นที่เกษตรกรรม (รดาพร สุขแก้วมณี, 2546)

การใช้ที่ดินในระยะแรกนั้นมนุษย์ไม่ได้คำนึงถึงข้อจำกัดใด ๆ เกี่ยวกับดินและที่ดินจึงส่งผลให้เกิดการทำลายดินและที่ดินอย่างรุนแรงและเกิดผลกระทบจากการใช้ที่ดิน ฉะนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรู้ถึงธรรมชาติของดินและที่ดินแต่ละประเภทก่อนที่จะเริ่มใช้ประโยชน์ เพราะถ้าใช้ผิดไปแล้วจะเปลี่ยนแปลงให้ดีเหมือนเดิมยากและจะต้องลงทุนสูงมาก

ดังนั้น การใช้ที่ดินหรือการใช้ประโยชน์ที่ดินจึง หมายถึง การใช้ประโยชน์จากที่ดินซึ่งมีอยู่ตามธรรมชาติเพื่อประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ โดยมนุษย์จะทำการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เพื่อการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทต่าง ๆ แต่ที่ดินเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัด มนุษย์จึงต้องเรียนรู้วิธีการอนุรักษ์เพื่อให้ทรัพยากรที่ดินมีใช้ได้อย่างยาวนานที่สุด

การแบ่งประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดินในเมือง

การแบ่งประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดินในเมือง คีเบิล ลีวิส(Lewis,1969) ได้แบ่งลักษณะการใช้ที่ดิน เป็นดังนี้

1. ศูนย์กลางเมือง คือ พื้นที่ที่ใช้เป็นย่านการค้า การบริหารและบริการทางการค้าบางประการ ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้จะรวมกันอยู่อย่างหนาแน่น และมีการก่อตัวของศูนย์กลางการบริการต่าง ๆ ที่ซับซ้อนเท่าที่เมืองจะสนองตอบได้ ศูนย์กลางเมืองควรจะประกอบด้วยสิ่งสำคัญ คือ ร้านค้า สำนักงาน ธนาคาร ที่ทำการหน่วยงานบริหาร และสถานที่ราชการของจังหวัด หรือสำนักงานเทศบาล อาคารที่สำคัญทางด้านสังคมและวัฒนธรรม เช่น ห้องพิพิธภัณฑน์ โรงภาพยนตร์ โบสถ์ขนาดใหญ่ และโกดังเก็บสินค้า เป็นต้น

2. ย่านอุตสาหกรรม อยู่บริเวณที่เป็นที่ตั้งของการประกอบกิจกรรมด้านอุตสาหกรรม การผลิต และอุตสาหกรรมบริการขนาดใหญ่ เช่น เป็นที่ตั้งของสถานีจ่ายไฟฟ้าและแก๊ส พร้อมทั้งโกดังเก็บสินค้า

3. ย่านพักอาศัย คือ บริเวณสำหรับให้ประชาชนอยู่อาศัย ซึ่งจะประกอบด้วยที่พักอาศัยแบบต่าง ๆ สวนหย่อม รวมทั้งการใช้ประโยชน์ที่ดินอื่น ๆ เช่น ย่านการค้าประจำ โรงเรียน ประถมศึกษา ที่ว่างสำหรับท้องถิ่น และอุตสาหกรรมบริการขนาดเล็ก

4. ที่ว่าง ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณที่พักอาศัยและพื้นที่โรงเรียนและสถาบันต่าง ๆ รวมทั้งบริเวณที่สามารถนำมาใช้สำหรับการพักผ่อนหย่อนใจ ที่เป็นสวนสาธารณะและสนามเด็กเล่นนอกจากยังมีที่ว่างบริเวณชานเมือง ซึ่งส่วนใหญ่ได้แก่ สวนผลไม้ สนามกอล์ฟ เป็นต้น (สุภาพร มานะจิตประเสริฐ, 2544)

สำหรับการใช้ประโยชน์ที่ดินในประเทศไทยที่กรมการผังเมือง กองนโยบายและแผน (2523) ได้แบ่งประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดินในเมืองไว้ 12 ประเภท ได้แก่ การใช้ที่ดินเพื่อการพาณิชย์กรรมและที่อยู่อาศัยหนาแน่นสูง ที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลาง ที่อยู่อาศัยหนาแน่นต่ำ อุตสาหกรรม คลังสินค้า สถาบันการศึกษา สถาบันราชการ สถาบันศาสนา สวนสาธารณะและที่พักผ่อนหย่อนใจ สาธารณูปโภคและสาธารณูปการ พื้นที่เกษตรและที่ว่าง และถนน ตรอก ซอย

นอกจากนี้ การแบ่งประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดินในเมือง ซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 7 ประเภท ดังนี้ การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเป็นที่อยู่อาศัย การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่ออุตสาหกรรม การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการพาณิชย์กรรม การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการขนส่ง การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเป็นสถานที่ราชการ การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเกษตรชานเมือง และบริเวณที่ยังไม่มีการพัฒนา เนื่องจากการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตเมืองมีความหลากหลายกว่าการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตชนบท การแบ่งประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตเมืองให้น้อยลงจะอำนวยความสะดวกใน

การเปรียบเทียบการใช้ประโยชน์ที่ดินระหว่างพื้นที่ต่าง ๆ ได้ โดยทั่วไปที่ดินใจกลางเมืองจะถูกนำมาใช้อย่างคุ้มค่าเต็มอัตรา การใช้พื้นที่บริเวณที่อยู่ห่างไกลออกไปจากจุดศูนย์กลางเมืองจะค่อยๆ ลดลงตามลำดับ นอกจากนี้ การใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตเมืองก็มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาด้วย (ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2528)

นอกจากนี้ นักวิชาการหลายท่าน ได้แบ่งประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดินในเมืองไว้หลายประเภทตามความเหมาะสมของพื้นที่ สำหรับประเทศไทยนั้น ยึดการแบ่งประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดินของกรมการผังเมือง เพราะแบ่งได้ละเอียดครบถ้วนมากที่สุด และสะดวกต่อการเปรียบเทียบการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เพิ่มขึ้น หรือลดลงในพื้นที่ต่าง ๆ เช่น การพัฒนาเส้นทางคมนาคม หรือการสร้างถนนเส้นทางใหม่ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณชานเมือง โดยอาจจะมีการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของโครงการหมู่บ้านจัดสรรขนาดต่าง ๆ ซึ่งเป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อประเภทที่อยู่อาศัย และอาจจะทำให้การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทชนบทและเกษตรกรรมลดลง เป็นต้น นอกจากนี้ อาจจะมีการเปลี่ยนเจ้าของผู้ถือครองที่ดินด้วย เนื่องจากราคาที่ดินสูงขึ้น ผลตอบแทนที่ได้คุ้มค่ากว่าการใช้ที่ดินเพื่อทำการเกษตร เจ้าของเดิมซึ่งเป็นชาวนา ชาวสวน อาจขายที่ดินให้แก่พวกนายทุนที่มากว่านซื้อที่ดินเพื่อทำโครงการหมู่บ้านจัดสรร หรือซื้อขายที่ดินเพื่อเก็งกำไร

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินภายในเมือง

ปัจจัยที่อาจก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในอนาคตที่สำคัญ 4 ประการ ได้แก่ จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ทำให้เกิดความจำเป็นต้องที่อยู่อาศัย ที่ทำงาน และสถานที่พักผ่อนเพิ่มขึ้นตามความเจริญของสังคม ปัจจัยสำคัญรองลงมา คือ การให้บริการด้านคมนาคม ถ้าเมืองมีระดับของการเข้าถึงสูง และมีเส้นทางคมนาคมขนาดใหญ่มารวมกลุ่มกัน สถานที่นั้นจะเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมในเมือง ส่วนมาตรการควบคุมการใช้ที่ดินของรัฐนั้นได้มีการจัดทำผังเมืองรวม เป็นแผนแม่แบบของการใช้ที่ดินในเมืองทั้งหมด และมีผังเมืองเฉพาะ ซึ่งบอกขอบเขตจำกัดการใช้ที่ดินที่ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยรัฐเองเป็นผู้วางแนวการใช้ที่ดินให้สอดคล้องกับความต้องการของรัฐ ปัจจัยสุดท้าย คือ ราคาที่ดิน ถ้าราคาที่ดินสูงย่อมจะใช้ในกิจกรรมที่ให้ผลตอบแทนสูง เช่น ที่ดินใจกลางเมืองมักจะใช้เพื่อธุรกิจการค้า ราคาที่ดินต่ำจะใช้ในกิจกรรมที่ให้ผลตอบแทนต่ำ เช่น ที่ดินชนบทมักจะใช้ในภาคการเกษตร และที่ดินในเขตชานเมืองมักจะใช้เพื่อการอยู่อาศัย ดังนั้นราคาที่ดินมักจะตรงข้ามกับระยะทางที่ห่างจากจุดศูนย์กลางเมือง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของเมือง

เดวิส โทมัส (Thomas, 1973) ได้กล่าวถึงการศึกษาการขยายตัวของเมืองในพื้นที่ของเมืองเคมบริดจ์ทางตอนใต้ ประเทศสหราชอาณาจักร ในปี พ.ศ.2508 โดยใช้ระยะทางจากตำแหน่งต่าง ๆ กัน ได้แก่ ตำแหน่งของระยะทางจากศูนย์กลางเมือง ระยะทางจากถนนหลัก และระยะทางจากศูนย์กลางหมู่บ้าน ออกไปสู่ชานเมือง ผลการศึกษาพบว่า การขยายตัวของเมืองตามระยะทางจากศูนย์กลางของเมือง จะเป็นไปตามแบบจำลองของทฤษฎีวงแหวนซ้อน การขยายตัวของเมืองตามระยะทางจากถนนหลัก ก็จะเป็นไปตามทฤษฎีรูปสี่เหลี่ยม และการขยายตัวของเมืองที่ใช้ระยะทางจากศูนย์กลางของหมู่บ้านจะเป็นไปตามทฤษฎีหลายศูนย์กลาง

จอห์น สโตน อาร์เจ (Johnston, 1971) ได้กล่าวถึงการศึกษารูปแบบการใช้ที่ดินของเมืองนิวยอร์กในรัฐคอนเนตทิคัต ประเทศสหรัฐอเมริกา ในปี พ.ศ.2481 และจากการสังเกตเมืองอื่น ๆ พบว่า ในเมืองนิวยอร์กไม่เป็นไปตามรูปแบบจำลองของทฤษฎีวงแหวนซ้อน พื้นที่ของกลุ่มที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำกระจายตัวอยู่ทั่วไปในเมือง โดยเฉพาะเขตโรงงานอุตสาหกรรมและทางรถไฟ รวมไปถึงเขตใจกลางเมืองด้วย นอกจากนี้ สามารถสรุปลักษณะโครงสร้างของเมืองได้ดังนี้

1. CBD จะมีรูปร่างไม่สม่ำเสมอและจะมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยม มากกว่าที่จะเป็นรูปวงกลม
2. การใช้ที่ดินเพื่อพาณิชย์กรรมจะขยายตัวไปตามสองฟากถนนสายสำคัญ และรวมตัวกันอยู่เป็นกลุ่มตามจุดที่สำคัญ ที่จะมีลักษณะเป็นย่านการค้าย่อย
3. ที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมจะอยู่ใกล้กับเส้นทางขนส่งทางรถไฟและทางน้ำ
4. บริเวณที่อยู่อาศัยของผู้ที่มีรายได้ต่ำจะอยู่ใกล้พื้นที่อุตสาหกรรมและการขนส่ง
5. บริเวณที่อยู่อาศัยของผู้ที่มีรายได้ปานกลางและผู้ที่มีรายได้สูงก็จะกระจายอยู่ทั่วไปในเมือง

นำพวลย์ กิจรักษ์กุล (2528) ได้กล่าวถึงการศึกษาเมืองซันเดอร์แลนด์ ในประเทศสหราชอาณาจักรของ B.T. Robon ว่า ย่านอุตสาหกรรมของเมืองนี้จะอยู่ด้านเหนือของเขตใจกลางเมือง เขตที่อยู่อาศัยชั้นต่ำมีอัตราค่าเช่าสูงจะอยู่ติดกับย่านอุตสาหกรรมและเขตใจกลางเมือง เขตที่อยู่อาศัยชั้นกลางและชั้นสูงที่มีอัตราค่าเช่าสูงจะอยู่ไกลออกไปจากใจกลางเมืองและนอกจากนี้ กชกร สุพลพิชิต (2538) ได้ศึกษารูปแบบการใช้ที่ดินและการบริการในเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลกจากการศึกษาโดยนำทฤษฎีวงแหวนซ้อนมาใช้ พบว่าการขยายตัวของเมืองในเขตเทศบาลเมืองพิษณุโลกไม่ได้มีลักษณะเป็นวงกลมทั้งหมด บริเวณย่านกลางของเมืองจะเป็นศูนย์กลางของรัฐกิจแหล่งธุรกิจซึ่งมักกระจายไปตามเส้นทางคมนาคมสายสำคัญ รวมทั้งย่านอุตสาหกรรมจะอยู่ในเขต

ที่มีการคมนาคมขนส่งสะดวก ส่วนย่านขายสินค้าปลีกประเภทต่าง ๆ มักอยู่ใกล้แหล่งผู้บริโภค ไม่จำกัดว่าต้องอยู่ล้อมรอบศูนย์กลางของธุรกิจ และสาธิต โมราสปี (2536) ได้ศึกษาวิวัฒนาการของชุมชนเมืองนครศรีธรรมราชจากอดีตถึงปัจจุบัน พบว่าการขยายตัวของเมืองที่เกิดขึ้นตามแนวยาวได้ก่อให้เกิดปัญหาบางประการในปัจจุบัน เช่น ปัญหาการเข้าถึงศูนย์กลาง ปัญหาความคับคั่งของการจราจรบนถนนสายหลัก ส่วนการขยายตัวที่เกิดขึ้นในพื้นที่ด้านทิศตะวันตก และทิศตะวันออกของเมืองประสบปัญหาขาดความพร้อมด้านสาธารณูปโภคเพื่อรองรับการขยายตัว จึงได้เสนอแนวทางในการพัฒนาเมืองไว้ 2 แนวทาง คือ พัฒนาพื้นที่ตามสภาพการขยายตัวที่กำลังเกิดขึ้น และพัฒนาพื้นที่ตามแนวเส้นทางที่ยังมีอยู่ คือ เส้นทางด้านทิศใต้ของเมืองเพื่อรักษาเอกลักษณ์ของเมืองในแนวยาว และวิรัช วะระรอง (2549) ศึกษารูปแบบการเจริญเติบโตของชุมชนเทศบาลเมืองจันทบุรี โดยใช้ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ พบว่า ชุมชนเมืองจันทบุรีมีทิศทางการเจริญเติบโตไปในทิศทางตะวันตกเฉียงใต้อย่างเด่นชัด โดยเฉพาะชุมชนมีความหนาแน่นมากตามสองฟากทางหลวงหมายเลข 3146 ส่วนรูปแบบการเจริญเติบโตของภาพรวมทั้งชุมชนเมืองจันทบุรีเป็นไปตามทฤษฎีโครงสร้างเมืองผสม คือ มีทั้งระหว่างรูปแบบศูนย์กลางเดี่ยวล้อมรอบรูปแบบเส้น และรูปแบบหลายศูนย์กลาง ในขณะที่รูปแบบการเจริญเติบโตของชุมชนเฉพาะเขตเทศบาลเมืองจันทบุรีเป็นรูปแบบหลายศูนย์กลาง และรุ่งอาทิตย์ บูชาอินทร์ (2549) ศึกษาแนวโน้มการขยายตัวของชุมชนเมืองในเขตเทศบาลเมืองแสนสุขพบว่า ลักษณะการตั้งถิ่นฐานมีแนวโน้มการขยายตัวไปตามเส้นทางคมนาคม ซึ่งมีลักษณะสอดคล้องกับทฤษฎีรูปเสี้ยวหรือลิ้ม (Sector Theory) โดยการใช้ที่ดินเพื่อที่อยู่อาศัยเป็นการใช้ที่ดินที่มีการขยายตัวมากที่สุด ประกอบกับการพัฒนาที่ดินเพื่อที่อยู่อาศัยมีการพัฒนาเพิ่มมากขึ้น มีโครงการหมู่บ้านจัดสรร และคอนโดมิเนียมหลายโครงการ ตามเส้นทางคมนาคม การขยายตัวของเมืองที่เกิดขึ้นมาแนวยาวนี้ได้ก่อให้เกิดปัญหาบางประการในปัจจุบัน เช่น ปัญหาการเข้าถึงศูนย์กลาง ปัญหาความคับคั่งของการจราจรบนถนนสายหลัก และสายรอง ปัญหาด้านศักยภาพสาธารณูปโภคและสาธารณูปการที่จะสามารถรองรับความต้องการของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพในระยะยาว นอกจากนี้วีรวัต สุขประเสริฐ (2546) ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการขยายตัวของชุมชนในเขตเทศบาลตำบลท่าโขลง จังหวัดปทุมธานี พบว่า ปัจจัยที่มีผลให้เกิดการขยายตัวของชุมชน ได้แก่ ปัจจัยด้านสังคม คือ พื้นที่อยู่ใกล้กับที่อยู่อาศัยเดิม หรือใกล้ญาติพี่น้อง ปัจจัยสภาพแวดล้อมด้านกายภาพ คือ อยู่ใกล้กับแม่น้ำลำคลอง ปัจจัยด้านบริการสาธารณะ คือ มีความสะดวกในการเข้าถึงหน่วยงานบริการต่าง ๆ และปัจจัยด้านสภาพเศรษฐกิจ คือ อยู่ใกล้สถานที่ทำงาน โดยมีผลทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชน เป็นแบบทฤษฎีหลายศูนย์กลาง และมีการขยายตัวจากพื้นที่สิ่งปลูกสร้างเดิมไปตามแนวเส้นทางถนนสายต่าง ๆ ในพื้นที่

การศึกษายาทบาทของนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือต่อการเจริญเติบโตของชุมชนโดยรอบของสุริย์ บุญญานุพงศ์ (2541) สรุปว่า อิทธิพลที่ทำให้ชุมชนขยายตัวมีทั้งอิทธิพลโดยตรงและอิทธิพลของนิคมอุตสาหกรรม การขยายตัวจะลดลงตามระยะทางที่ห่างจากนิคมอุตสาหกรรมออกไป นอกจากนี้ ยังได้ให้ข้อเสนอแนะว่า เมื่อมีการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมขึ้นที่ใดก็ตาม รัฐบาลควรคำนึงถึงการวางแผนที่อยู่อาศัยสำหรับคนงานและสมาชิกในครอบครัว รวมทั้งการวางแผนด้านสาธารณูปโภคสาธารณูปการที่จะรองรับประชากรที่เพิ่มขึ้นด้วย และถ้ามีการตั้งนิคมอุตสาหกรรมขึ้นในพื้นที่ใกล้เมืองหรือใกล้ชุมชนขนาดใหญ่ รัฐบาลควรจะมีนโยบายควบคุมการขยายตัวของชุมชนไปตามแนวถนน โดยการทำรั้วสีเขียว หรือจัดทำสวนสาธารณะกั้นระหว่างนิคมอุตสาหกรรมกับบริเวณชุมชน

การศึกษายาทบาทของแหล่งอุตสาหกรรมแหลมฉบังต่อการขยายตัวของชุมชนเมือง บริเวณเทศบาลตำบลแหลมฉบัง ของสุภาพร มานะจิตประเสริฐ (2544) พบว่า แหล่งอุตสาหกรรมเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการขยายตัวของชุมชนเมืองบริเวณเทศบาลตำบลแหลมฉบัง ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน การเพิ่มขึ้นของประชากร และการเปลี่ยนแปลงสภาพทางเศรษฐกิจ

ซัดฮีวา และคณะ (Sudhiva, et al., 2003) ใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ และภาพถ่ายจากดาวเทียม IRS ในการศึกษาและจำลองการแผ่ขยายตัวของเมือง ในระหว่างปี 2514-2542 โดยใช้ข้อมูลภาพถ่ายจากดาวเทียม IRS เมื่อวันที่ 29 มีนาคม 2542 และข้อมูลทะเบียนราษฎร์ ระหว่างปี 2514, 2524, 2534 และ 2544 โดยศึกษารูปแบบ และขนาดพื้นที่ พบว่าการขยายตัวของเมืองส่วนใหญ่ จะกระจายไปตามบริเวณที่มีโครงสร้างพื้นฐาน จากนั้นจัดทำเป็นแผนที่มาตราส่วน 1: 50,000

สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

สภาพทั่วไปของพื้นที่อำเภอศรีราชา ได้แก่ ที่ตั้งและขนาดพื้นที่ อาณาเขต ลักษณะภูมิอากาศ ลักษณะทางเศรษฐกิจ ประชากร การคมนาคม ระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการวิเคราะห์ในการศึกษาค้นคว้า

1. ที่ตั้งและขนาดพื้นที่ อำเภอศรีราชา ตั้งอยู่ในจังหวัดชลบุรี มีเนื้อที่รวมทั้งสิ้น คือ 643.55 ตารางกิโลเมตร โดยอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครเป็นระยะทางประมาณ 116 กิโลเมตร

2. อาณาเขตติดต่อ อำเภอศรีราชา มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ อำเภอเมืองชลบุรี และอำเภอบ้านบึง

ทิศใต้ ติดต่อกับ อำเภอบางละมุง

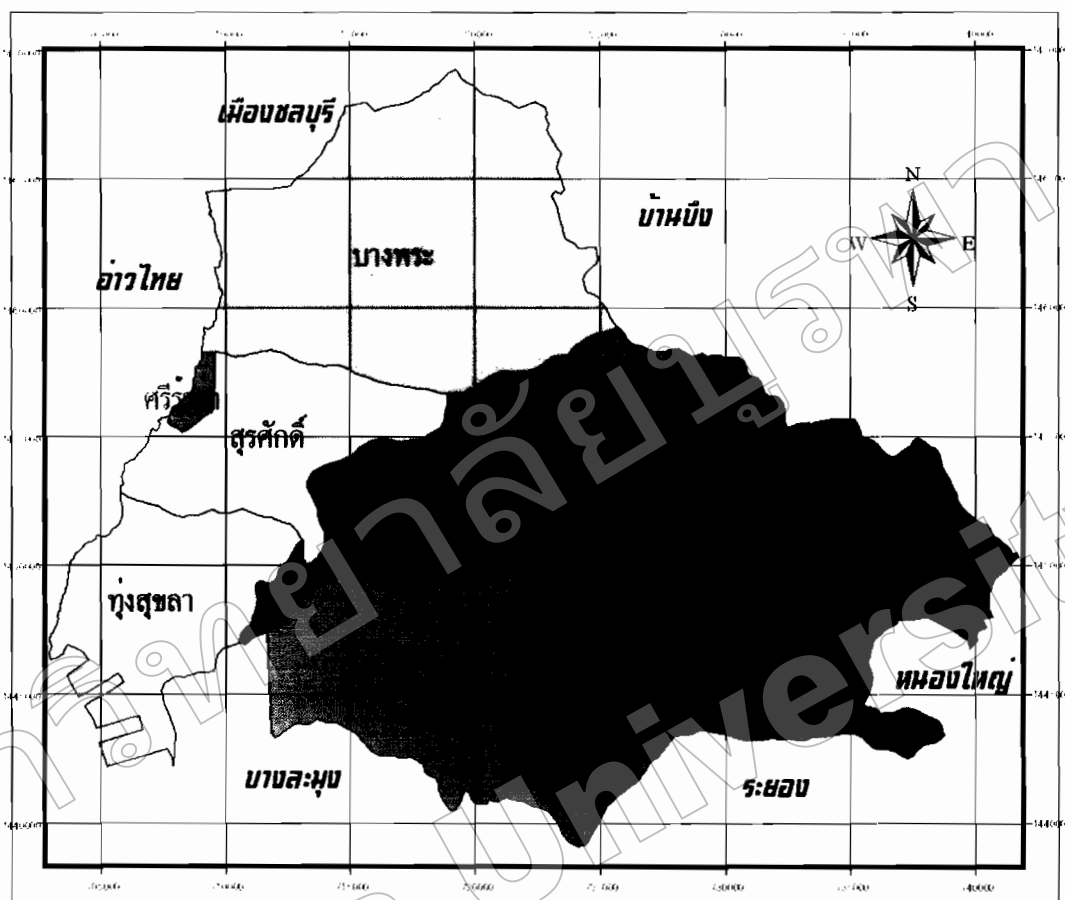
ทิศตะวันออก ติดต่อกับ อำเภอหนองใหญ่ จังหวัดชลบุรี และอำเภอปลวกแดง
จังหวัดระยอง

ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอไทย (อำเภอเกาะสีชัง)

3. การแบ่งเขตการปกครอง อำเภอศรีราชา แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 8 ตำบล ได้แก่ ตำบลศรีราชา ตำบลสุรศักดิ์ ตำบลบึง ตำบลหนองมน ตำบลเขาคันทรง ตำบลบางพระ และตำบลบ่อวิน ประกอบด้วย 52 หมู่บ้าน มีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 8 แห่ง ได้แก่ เทศบาลเมืองศรีราชา เทศบาลตำบลแหลมฉบัง เทศบาลตำบลบางพระ เทศบาลตำบลเจ้าพระยาสุรศักดิ์ องค์การบริหารส่วนตำบลหนองขาม องค์การบริหารส่วนตำบลเขาคันทรง องค์การบริหารส่วนตำบลบางพระ และองค์การบริหารส่วนตำบลบ่อวิน

4. ลักษณะภูมิอากาศ อำเภอศรีราชา อยู่ติดชายทะเล มีภูมิอากาศแบบทุ่งหญ้าเขตร้อน (AW) จึงทำให้อากาศเย็นสบายตลอดปี หนาวร้อนไม่ร้อนจัดและไม่หนาวมาก อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปี มีค่าอยู่ในช่วง 28.87 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุดจะอยู่ในช่วง 19.92 องศาเซลเซียสถึง 26.82 องศาเซลเซียส โดยอุณหภูมิต่ำสุดที่วัดได้ 39.6 องศาเซลเซียสปริมาณน้ำฝนที่วัดได้ จะอยู่ในช่วง 960.3 ถึง 1,577.2 ฝนตกมากที่สุดวัดได้ถึง 1,577.2 มิลลิเมตร ส่วนฝนตกน้อยที่สุดวัดได้ 960.3 มิลลิเมตร

5. ลักษณะทางเศรษฐกิจ สภาพทางเศรษฐกิจ ภายในอำเภอศรีราชา อาชีพหลักของประชากรส่วนใหญ่ จะทำการเกษตรกรรม โดยมีการปลูกสับปะรด มันสำปะหลัง มะพร้าว ขนุน และกล้วยไม้ เนื่องจากมีพื้นที่อยู่ติดทะเล ทำให้มีประชากรส่วนหนึ่ง ประกอบอาชีพทำการประมงด้วย ทั้งนี้บริเวณอำเภอศรีราชา ยังถูกจัดให้เป็นพื้นที่อุตสาหกรรมเบา ทำให้มีการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมหลายแห่ง ได้แก่ โรงกลั่นน้ำมันปิโตรเลียม นิคมอุตสาหกรรมแหลมฉบัง สวนอุตสาหกรรมเครือสหพัฒน์ เป็นต้น นอกจากนี้ อำเภอศรีราชา ยังมีทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลอยู่เป็นอันมากและมีสถานที่ท่องเที่ยวตามธรรมชาติ เช่น เกาะลอย สวนเต่า มีชายทะเลอันสะอาดสวยงาม จึงทำให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดชลบุรีด้วย

ภาพที่ 14 ขอบเขตพื้นที่ศึกษา อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี

ที่มา: ดัดแปลงจากศูนย์ภูมิภาคเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ ภาคตะวันออก

6. ประชากร จากข้อมูลสถิติของที่ทำกรปกครองจังหวัดชลบุรี ข้อมูล ณ วันที่ 13 มิถุนายน 2550 อำเภอศรีราชา มีประชากร จำนวน 117,538 คน แบ่งเป็นชาย 56,248 คน และหญิง 61,290 คน มีความหนาแน่นของประชากร ประมาณ 300 คน/ตารางกิโลเมตร

7. การคมนาคม ถนนสายหลักของอำเภอศรีราชา ได้แก่ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3 (ถนนสุขุมวิท) และทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 7 (ถนนมอเตอร์เวย์) ส่วนการจัดการขนส่งมวลชน มีการเดินรถโดยสารประจำทางแบบธรรมดาและแบบปรับอากาศ เส้นทางระหว่างศรีราชา-กรุงเทพมหานคร ด้านรถไฟ การรถไฟแห่งประเทศไทย ได้ทำการก่อสร้างทางรถไฟแยกจากสาย ฉะเชิงเทรา-ชลบุรี บริเวณอำเภอศรีราชา ที่ กม. 132+152 ณ บริเวณสถานีรถไฟศรีราชาต่อไปจนถึง สัตหีบ

8. ระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ

8.1 การประปา อยู่ในเขตการจ่ายน้ำของการประปาส่วนภูมิภาคอำเภอศรีราชาโดยอาศัยน้ำดิบจากอ่างเก็บน้ำบางพระ

8.2 ไฟฟ้า การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ได้ดำเนินการติดตั้งระบบ หม้อแปลงไฟฟ้าจาก 230 KV. เป็น 115 KV. ภายในเขตเทศบาลเมืองศรีราชา

8.3 การสื่อสาร องค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย ได้ติดตั้งชุมสายโทรศัพท์ศรีราชา โดยมีบริการครบวงจรทันสมัย ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ จำนวน 2 แห่ง เพื่อให้เพียงพอในการให้บริการแก่ประชาชน

9. ลักษณะการใช้ที่ดิน การใช้ที่ดินโดยทั่วไปในอำเภอศรีราชา ส่วนใหญ่มีกำหนดประเภทการใช้ที่ดินไว้ 3 ประเภท คือ

บริเวณที่ดินเพื่อการขยายตัวของเมืองในด้านที่อยู่อาศัย

บริเวณที่ดินเพื่อการอุตสาหกรรม

บริเวณที่ดินเพื่อการพักผ่อนหย่อนใจ และส่งเสริมสภาพแวดล้อมของเมือง

10. การท่องเที่ยว สถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญในอำเภอศรีราชา ได้แก่ อุทยานแห่งชาติเขาเขียว-เขาชมพู่ น้ำตกชันแตร เกาะสีชัง เกาะลอย สวนสุขภาพ สวนเต่าทะเล ส่วนใหญ่เป็นสถานที่ที่มีนักท่องเที่ยว สวยงามมาก ทำให้มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเดินทางมาท่องเที่ยว สัปดาห์ละประมาณ 10,000 คน ซึ่งเป็นการนำรายได้มาสู่ท้องถิ่นเป็นอย่างมาก

11. ด้านสังคม ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 90 ของจำนวนประชากรทั้งหมด และมีผู้นับถือศาสนาคริสต์ ร้อยละ 9 ของจำนวนประชากรทั้งหมด และนับถือศาสนาอื่น ร้อยละ 1 ทำให้ในอำเภอศรีราชามีทั้งวัด โบสถ์คริสต์ และวัดจีน

12. วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นในอำเภอศรีราชา ซึ่งชาวเมืองศรีราชายึดถือในประเพณี และให้ความร่วมมือกับท้องถิ่นด้วยดีตลอดมา คือ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีวันลอยกระทง ประเพณีวันขึ้นปีใหม่ ประเพณีวันเข้าพรรษา ประเพณีตักบาตรเทโว งานวันที่ระลึกคล้ายวันอัญเชิญพระอัฐมพลและมหาอำมาตย์เอกเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ซึ่งชาวเมืองศรีราชาถือว่าเป็นปูชนียบุคคล ที่มีคุณค่าอันสูงสุดของชาวศรีราชา (ทุกวันที่ 1 กรกฎาคมของทุกปี) และประเพณีกองข้าว